

Караева Н.О.

КЫРГЫЗ-КОРЕЯ ГИДРОНИМИКАСЫНЫН САЛЫШТЫРМА ПЛАНЫ

Караева Н.О.

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ ПЛАН КИРГИЗСКО-КОРЕЙСКОЙ ГИДРОНИМИКИ

N.O. Karaeva

COMPARATIVE-TYPOLOGICAL ANALYSIS OF THE KYRGYZ-KOREAN HYDRONIUMS

УДК: 413-11-411

Аталган илимий макалада изилдөөчү жалпы эле гидронимдердин тилдик түзүлүштөн алган орду, алардын кылымдар алкагында алгачкы формалардан кескин өзгөрүүсүн кыргыз-гидронимкасынын мисалында ар тараптуу изилдөөгө алган. Бир эле мезгилде ар башка типологиялык түзүлүштөгү кыргыз жана корей тилдериндеги типологиялык өзгөчөлүктөр жалпы эле концептуалдык негиздеги дүйнө кабылдоонун чагылышы экендигин далилдей алган.

Негизги сөздөр: гидроним, гидроформант, этимон, сема, жыштык коэффициенти, колдонуу жыштыгы, гидроомонимдер, омонимикалык түртүлүшүү, катахреза, контонимация, денотат, семантикалык вакуум, реалема, геоллингвистика, негизги тил, субстрат.

В данной статье автором обосновывается историческая роль гидронимов в развитии языковой структуры и подвергается комплексному анализу эволюция древней основы кыргызско-корейской гидронимики. В тоже время, автором на примере кыргызско-корейских гидронимов доказаны, что гидронимы, в свою очередь, являются манифестацией формирования концептуально-когнитивного миропонимания этноса в целом.

Ключевые слова: гидроним, гидроформант, этимон, сема, частотный коэффициент, частота слово употребления, гидроомонимы, омонимичные отторжения гидронимов, катахреза, контонимация, денотат, семантический вакуум, реалема, геоллингвистика, лингвистический осмос, язык основа, субстрат.

In this paper, investigates of the natural system of the Kyrgyz-Korean hydroniums and regularity of historical development as a linguistic structure is. As the general theory of hydroniums construction needs as a necessary precondition a thorough descriptive and historical analysis of the hydroniums construction in languages of diverse origin and structure.

Key words: hydroniums, hydroformant, frequency coefficient, frequency of usage, homonymous rejection of hydroniums, a catachresis, a contamination, denotation, semantic vacuum, a realms, geo linguistically, a linguistic constant, linguistic osmosis, source language, substrate.

Аналитикалык жана агглютинативдик тилдердеги гидронимдик типологиянын онтологиялык объекти катарында евразия континентиндеги негизги этникалык компонент болуп саналышкан **кыргыз** жана **корей** тилдериндеги универсалдуу концепт жана анын лингвистикалык манифестациясы болсо деле, гидронимдик типологиянын омоктуу маселеринин кечиктирилгис көйгөй катарында илимий тармактын күн тартибине коюлуусу жана колго алынуусу өткөн

кылымдын биринчи жарыманан башталган десек жанылыштык болбос. Арийне суу ($\text{şũŋ} \leftarrow \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{물}$) жана кыргыз-корей лингвистикалык картасындагы табигый бассейндер, кыргыз жана корей тилдериндеги концептуалдык жана лингвистикалык бирдиктеринин илимий денгээлде изилдениши алгач Орхон-Енисей эстеликтерин изилдеген окумуштуулардын эмгектеринде көрсөтүлгөнү менен салыштыруу багытында жана алардын структурасынын айырмачылыктарын типологиялык мыйзам катарында калыптандырууну биринчилерден болуп В.Д.Поливанов, П.Дульзон, Я.Марр, Ким Бу Сиктинжана Со Го Джон өзэмгектеринде иликтешкен. Ошондуктан биз бул бөлүмдө каралуучу маселелердин топтомун бирин бири толуктап турган эки логикалык алкактан туруучу модулга бөлүштүрүп карасак болот:

1. Номинативдик теориянын алкагында кыргыз-корей гидронимиясынын типологиясы;
2. Кыргыз-корей гидронимиясынын географиялык лингвистиканын ареалдык бирдиги катарында изилдөөгө алынуусу.

Себеби биз изилдөөгө алып жаткан тилдердеги когнитивдик негиз, биринчи кезекте, лингвистикалык бирдиктерде боло тургандыгы эчак эле далилденген аксиома экендигинде талаш жок. Анткени денотат тил бирдиктери аркылуу тилди алып жүрүүчүнүн ан сезиминде чагылуу менен бир катарда **дүйнө таанымдын борбордук концептологиялык түйүнү жана адам баласын курчап турган дүйнөнүн илимий картинасы катарында келмекчи.** Ошондой эле биз материалдык дүйнөнүн илимий картинасы жана ар бир тилдик группаны курчаган биосферанын лингвистикалык картинасы менен чатыштырбообуз абзел. Анткени материяны жалпы жонунан ала турган болсок, физикалык конкреттүү индивиддин кылымдар бою топтолгон лингвистикалык тезаурус аркылуу интеллектуалдык байлыкка жана муундан муунга тыбыштык оболочка аркылуу берилүүчү материалдык, маданий концептин формасы катарында жашоосун улантмакчы. Мындай өзгөчөлүк биздин алдыбызга бир гана номинативдик функциянын аткарылышын интерпретациялоо иретинде эмес, тыбыштык коддун денотативдик денгээлден бир кыйла жогору турган тилдик ан сезимдин калыптануусун да чагылдырмакчы. Өз учурунда Л.Солженицына туура баамдагандай: “элдик тил ар

бир улуттун идентификациялоочу кодуна” айланмакчы. Демек кыргыз жана корей тилдериндеги ар бир суу аталышы сырткы географиялык информациянын регистри жана денотатты жеткирүүнүн формасы болуп четелбестен, жалпы эле адам баласынын табигый тилинин дүйнө таануучулук функциясын изилдөө зарылдыгына алып келмекчи.

Бирок кыргыз жана корей тилдеринин типологиялык өзгөчөлүктөрүн окуп үйрөнүү азыркы илимде Сибир регионундагы суу объектилеринин атоодогу концептуалдык негиздер, Орхон жана Энесай жазма эстеликтери деген ат менен белгилүү болгон байыркы түрк (байыркы кыргыз) тилиндеги тексттердин составындагы гидронимдердин индукциялык денгээлдеги анализге алынуусунан башталат. Кыргыз тилинин структурасын фрагментардык гана түрдө талдоого алынган элементтер аркылуу таануу өтө эле кыйынга турмак. Себеби эбегейсиз чон аймакты жердеген кыргыз урууларынын тили өз туруктуулугун жана семантикалык ядросун сактап калуу үчүн бирдиктүү чөлкөмгө ээ болуу зарылдыгы туулган. Мындай расмий мамлекеттүүлүк Улуу Түрк каганаты деген ат менен тарыхта калып жана да түрк тилдери системасынын таризделишине өбөлгө болгон болчу. Андагы бардык тилдер азыркы күнгө дейре байыркы кыргыз тилинин элементтери аркылуу лексикалык фондун байытуу менен бир катарда кыргыз тилинин структуралык өзгөчөлүгүн ачып берүүчү форманттарды азыркы мезгилге дейре сактап келишет. Ошондой эле чыгыш тилдеринин (айрыкча корей тилинин) ареалдык чектерин кенейтүүсү тилчилердин алдына татаал милдеттерди койду десек жанылышпайбыз. Мындай милдеттер евразия континентиндеги негизги этникалык топтордун бири болуп саналган кыргыз тилинин структуралык жактан ар тараптуу изилдөө менен тикеден тике байланышкан болчу. Мындай илимий жактан бараандуу жана жооптуу кадамды белгилүү чыгыш таануучу Н.А.Аристов алгачкылардан болуп жасагандыгын унутпоого милдеттүүбүз (1). Бир эле мезгилде аталган бөлүмдө жалпы түрк тилдери анын ичинде, өз учурунда Н.А.Баскаков белгилегендей, байыркы бабатүрк тилинин калыптануусуна негиз болуп берген кыргыз тилинин структуралык жактан башка түрк урууларынын тилдеринен обочолунушу гана эмес, грамматикалык жактан типологиялык өзгөчөлүктөргө ээ болуусу корей гидронимиясына салыштырмалуу багыттагы типологиялык өнүктөн каралгандыгына да орун берилди.

Бирок типологиялык тил таанууну илимий денгээлге көтөргөн окумуштуулардын негизгилеринин бири катарында Э.Сепирдин атын атоого туура келет (6). Анткени салыштырма-тарыхый принциптен өзүнүн мезгилдик чектерден көз карандысыз структуралык бирдиктерди системалык түрдө салыштыра талдоого алгандыгы менен айырмаланган лингвистикалык типологиянын негизги жоболору аталган окумуштуу тарабынан аныкталган.

Белгилүү типолог, б. а. тилдик түзүлүштү имманенттик катыштагы элементтердин тыгыз байланышынан турган система катарында изилдеген Ж.Вандриес мындайча аныктама бергендигин келтиргендигибиз абзел деп ойлойбуз: “расхождения между грамматикой и логикой состоят в том, что грамматические категории и логические очень редко покрывают друг друга; почти никогда число первых и вторых не совпадает. Однако каковы бы ни были различия в умственных навыках различных народов, существование некоторых основных черт нельзя отрицать. Есть общечеловеческая логика, и главные логические категории у всех мыслящих людей: они, естественно, лежат в основе грамматических категорий” (112). Демек, теориялык типологиянын илимий система катарында таризделиши жана өнүгүүсү бир гана жогоруда аталган окумуштуулардын эмгектеринде эмес, жалпы тил илиминде функционалдык концепсияны колдоого алышкан Л.Ельмслев (Метод структурного анализа в лингвистике. М., 1965, 106 с), Э.Бенвенист (Общая лингвистика. М., 1974. 234 с), Н.С.Трубецкой (Основы фонологии. М., 1960, 346 с), Р.О.Якобсон (Типологические исследования и их вклад в сравнительно-историческое языкознание. М., 1963), Б.А.Серебрянников (Об относительной самостоятельности развития системы языка. М., 1968), Ж.Вандриес (Язык. М., 1937), Н.Дельбрюк, Н.Эмре сыяктуу окумуштуулардын эмгектеринде да кеңири чагылдырылган. Америкалык дескриптивдик теориянын жактоочусу Л.Блумфильддин изилдөөлөрүндө айырмалуу структурадан турган тилдердин карымкатышы изилдөөгө алынып, гидронимдер тилдик категория катары тектеширүү (сопоставление) багытта каралгандыгы бизге белгилүү (Л.Блумфильд. Язык. М., 1968. 606 с).

Жалпы эле чыгыш тилдеринин тайпасындагы корей тилинин типологиялык өзгөчөлүктөрү Сибирдеги автохтондуу статустагы элдердин (енисейлик кыргыздар, айн, эскимос жана кет) гидронимикалык катмары менен салыштырма гидронимикалык негизде Д.В.Поливанов, П.Дульзон, Н.В.Кюннер, Ким Бйёнъ Чже, Ким Бу Сик, Со Го Джон жана Л.Р.Канцевич тарабынан изилденип, багыттары аныкталган деп айтууга болот (7).

*Когурё – Пэкче – Силла*кошмо империясынын территориялык жактан кенейүүсү бир гана картографиялык жана басып алуучулук багытта эмес, лингвистикалык багытта да жаны адистердин зарылдыгын күн тартибине койгон. Мындай доордун белгилүү этабындагы жагдай жалпы түрк тилдериндеги агглютинативдүү типтин аморфтук тилдик түзүлүш менен болгон географиялык жактан алаканы шарттаган.

Литература:

1. Н.А. Аристовъ. Замѣтки объ этническомъ составѣ тюркскихъ племень и народностей. С.-Петербургъ, 1897.

2. Гумилев Л.Н. Собрание сведений по исторической географии Восточной и Срединной Азии. Чебоксары, 1960.
3. Дурду Йүжел. Лексико-семантические группы прилагательных, связанных с человеком // Наука и новые технологии, № 9, 2012
4. Ramstedt G.J. Uberdie Stellungdes Koreanischen. Journaldela Societe Finno-Ougrinne. Helsingfros – Helsinki, 1951, Bd 55, S. 56.
5. Поливанов Е.Д. Гласные корейского языка. I — Современное произношение гласных. II — Происхождение современных корейских гласных, — «Восточный сборник», кн. II, Пг., 1916, стр. 344-348
6. Sapir E. Language. New York, 1921.
7. Чон Як Ён. Трактат о реках. Пхеньян. 1962.

Рецензент: к.филол.н., доцент Эргешбаева Н.А.
